

Az í-zés állapota a Fekete-Körös völgyében

1. A mezőségi nyelvjárással hangtani szempontból több egyezést mutató, és nyelvjárássziget-számba menő Fekete-Körös völgyi tájnyelvről¹ szóló első monográfiában (BÖSZÖRMÉNYI GÉZA: A jánosfalvi nyelvjárás. NyF. 29. sz.) az í-zés jelenségéről egyáltalán nem esik szó. BÖSZÖRMÉNYI mindössze azt állapítja meg, hogy „hangsúlyos szótagokban igen gyakori az é helyett egy annál zártabb diftongus az *ié* . . . Az irodalmi nyelv, hírlapok, az iskola lassan-lassan pusztítja ezt a hangot is, de mégis ez ma is nagyon gyakori, pl. *hiét*, *ién*, *kíék*, *giépné*, *kíerem*, *sziépen*, *iéletem*” (i. m. 11). A jelenséghöz még a következő megjegyzést fűzi: „Tehát a nyelvjárásokban nem ott ejtenek *ié* hangot, hol a szalontai *i-t* ejt, hanem a hangsúlyos szótagban” (i. h.). A tanulmányban előfordul néhány *i-ző* adat is: *íjkek* (35); *kípest* (31); *mír* ~ *mér* 'miért' (34); *tíehenít* (34); *szókís* 'pattanás' (32); ezeknek azonban a szerző nem tulajdonít különösebb jelentőséget, még az *i-zés* szórványos jelentkezésére sem tesz utalást.

Az *i-zés* meglétéről a Fekete-Körös völgyében először SZENDREY ZSIGMOND kis közlése (A biharmegyei Tárkány nyelvjárása. Nyr. XLIII, 161–8) tájékoztatta a kutatókat. Kiemeli, hogy a tárkányi nyelvjárás legjellegzetesebb sajátosságai „az *ly* helyett ejtett *j*, az *o* helyén álló *a*, azután az *i-zés* és az *é-zés* (mi képzett és ragozott szókban csak tőszótagbeli *é* után hallható)”. A következő (163) lapon fel is sorol 68 *i-ző* szót, melyből 52 hangsúlyos, 10 pedig hangsúlytalan helyzetben tartalmazza a jelenséget. Megemlít több (5) *i-ző* végződést is. Példatárában a következő szók fordulnak elő:

a) h a n g s ú l y o s s z ó t a g b a n: *bike*, *bikó*, *díl*, *fil* (ige); *fínyes*, *fímlík*, *fírhe*, *íbren*, *iccaka*, *ides*, *ig* (ige); *íjjé*, *íl*, *ület*, *ingem*, *ippen*, *éír*, *írik*, *kík* (mn.); *kímíny*, *kínyes*, *kír*, *kísik*, *kísó*, *kiszít*, *kiszül*, *líp* (ige); *éreklít*, *mi* (mély, méh); *míreg*, *míz*, *nígy*, *níp*, *niz*, *pínz*, *rígen*, *rígi*, *rísz*, *ríszeg*, *rít*, *szíl*, *szíles*, *szertesíjjé*, *szíp*, *tíged*, *típ*, *víg* (fn.); *víl*, *vír*, *tesvír*, *visó*; b) h a n g s ú l y t a l a n s z ó t a g o k b a n: *Belínyes*, *benyílesi* (!), *beszil*, *enytm*, *fejtr*, *húsvít*, *kukrigól*, *setít*, *szamszíd*, *tértínet*; c) v é g z ő d é s e k b e n: *bíkessíg*, *deregís*, *egísz*, *verebiszík*, *filínek*, *kavártí*, *kímíny*, *kökíny*, *legíny*, *seríny*, *szegíny*, *tervíny*, *derík* (*derak* is); *környík*, *tájík*, *kísír*, *világír*, *írteo*; *kesztík*, *ájjik*, *mennyík*, *nízítek*, *temessík*, *keztí*, *reggelín*, *tévibe*, *tetejire*, *fejibú*.

Ellenpéldákat SZENDREY nem sorol fel, azonban a tájszavak betűrendes jegyzékében előfordul több *é-t* tartalmazó szó is: *alóbé* (164); *béles*. *berbécs*,

¹ Román Népköztársaság: Krisána tartomány. Földrajzi alapon e kis tájnyelvi alakulathoz a következő helységek tartoznak: Remete, Jánosfalva, Tárkány, Várasfenes, Nyégerfalva, Sonkolyos, Belényesújlak, Gyanta, Kisháza, Belfenyér és Tenke. A mezőségi nyelvjárással az első kilenc pont magyar lakosságának beszédmódja több szempontból egyezik (pl. *a-zás*, *é-zés*); a két utóbbi nyelve a bihari tájszóláshoz áll közelebb.

cégla, éfél, érce, béfal, fatagém, gáncsér, gedér 'gödör'; géra, geréble (165); gréta 'kréta'; gulé 'madárfiók'; hamarébb, imé, innén, kanapé, kerék 'kerek'; késikó, kópé, kurumpé, lézsukál 'járkál' (166); pacegér, pulitéraz, purdé, régula, rémísz, srég, székikó, té ~ tej; téfejő 'sajtár'; térgy, bétütüskél (167); megvét (168).

E szavakon kívül (amelyekből könnyen megállapítható, hogy a zárt *i*-zés Tárkányban a század elején elég erőteljes volt) SZENDREY szójegyzékében található szórványos adatok az *i*-zés többi változatára is. Az illabiális *i*-zésre a *fikető* szó hozható fel példaként, más adatok pedig a hosszú *i*-zés meglétére utalnak (*elíg 'alig'; imé 'íme'; girda 'sovány'; kanilkó*).

A fenti adatok kétségtelenül értékesek, azonban korántsem elegendők és nem is egészen alkalmasak arra, hogy a jelenségről megbízható, s ugyanakkor legalább hozzávetőlegesen teljes képet alkothassunk. Különösen zavaró a két szerző ellentmondásos megállapítása. BÖSZÖRMÉNYI határozottan állítja, hogy a Fekete-Körös völgyében nem *i*-znek, hanem *ie*-t ejtenek, SZENDREY viszont a tárkányi népnyelv egyik jellegzetes sajáttságaként említi a jelenséget. A további kutatásnak mindenképp azt kellett volna tisztáznia, hogy a két megállapítás közül melyik a helytálló, s szerett volna ejteni a jelenség tüzetes leírásának. Erre azonban hosszú évtizedekig nem került, s a két világháború között, az akkori mostoha viszonyok miatt nem is kerülhetett sor.

Részben ezt a mulasztást igyekezett pótolni a Román Népköztársaság Akadémiájának kolozsvári Nyelvtudományi Intézete, amikor 1949 őszén az egyetemi tanszékkel karöltve kiszállást szervezett e meglehetősen félreeső s a múltban eléggé elszigetelt vidék román és magyar nyelvjárásának tanulmányozása céljából. A kutatóknak elsősorban a két tájszólás leírásához kellett anyagot gyűjteniük, beleértve természetesen a román—magyar kölcsönhatás problémáját is. Az eddig megjelent közlések arról tanúskodnak, hogy az 1949 őszén módszeresen gyűjtött anyag nagyon gazdag tanulságokban.²

2. Amikor most, e kis nyelvjárási alakulat több jellegzetes vonásának bemutatása után (l. az előbbi lapalji jegyzetben említett közléseket) az *i*-zés jelenségének leírására vállalkozom, mindenképp a tárgyalásmód fontosabb szempontjairól, valamint a rendelkezésemre álló anyag mennyiségéről és jellegéről szeretnék röviden szólni.

Az *i*-zést az úgynevezett XVI. század előtti *é* zártabbá válására visszavezető felfogást ért jogos bírálat és a jelenség helyes szemléletére támaszkodó leírás fontosabb szempontjainak kijelölése után (vö.: PAPP LÁSZLÓ: A hosszú-pályi népnyelv *í* és *é* hangjai. MNy. V, 23—39; SULÁN BÉLA: Szempontok az *i*-zés vizsgálatához. MNy. I, 3—33; kiterjesztve a hangtani monográfiára általában: DEME LÁSZLÓ: A magyar nyelvjárások néhány kérdése. Bp., 1953. 26—30, 142—6) az *i*-zés bemutatása egy nyelvjárási alakulatban nem utközik különösebb módszertani nehézségbe. Kétségtelen, hogy a valóban teljes-ségre törekvő vizsgálat elve ebben az esetben is megkívánná a leíró és törté-

² Eddig a következő tanulmányok jelentek meg: VLADIMIR DRIMBA, *Influențe românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru* (Fonetice și Dialectologie I, 113—22); MÁRTON GYULA: Az igealakok szerepe a Fekete-Körös völgyében (MNy. VI, 44—55); UÓ: Az ikés ragozás állapotáról a Fekete-Körös völgyében (Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia 1960. 47—55); UÓ: Adatok az *-uk, -ük* személyrag használatához a Fekete-Körös völgyében (MNy. LVII, 496—9); UÓ: Az *a-zás* állapota a Fekete-Körös völgyében (NyIrK. VI, 85—116); UÓ: Adatok az *e-zés* állapothoz a Fekete-Körös völgyében (Studia Universitatis Babeș—Bolyai. Philologia 1962. 13—8). Kéziratban van egy a román hatást bemutató közlés.

neti szemlélet együttes alkalmazását (vö.: SZATHMÁRI ISTVÁN: Pais-Eml. 476—7), erről azonban a legszükségesebb nyelvjárástörténeti ismeretek hiányában le kell mondanunk, és meg kell elégednünk a jelenség pusztán leíró jellegű bemutatásával. Az így megrajzolt képnek a nyelvjárástörténeti háttér hiánya ellenére is megvan az a nagy érdeme a régi leírásokkal szemben, hogy a) feltünteti a jelenség valamennyi tényezőjét, tehát rendszerszerű és teljes; b) érzékelteti az irodalmi nyelvhez viszonyítva a jelenség erősségi fokát; c) tájékoztat bennünket arról is, hogy a jelenség előnyomulóban van-e vagy visszasarokolóban.

Az anyag, melyre támaszkodva megkísérlem az *i*-zés leírását, az 1949 őszen végzett nagykérdőíves gyűjtés eredménye. Azzal a kérdőívvel gyűjtötte GÁLFFY MÓZES és e sorok írója, mellyel kalotaszegi és borsavölgyi gyűjtésünket is végeztük (I. SZABÓ—GÁLFFY—MÁRTON: Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből. Kolozsvár, 1944). A jól végiggondolt szempontok alapján összeállított kérdőívnek nagy előnye, hogy minden fontosabb jelenséget felölel, a segítségével gyűjtött anyag alapján tehát a jelenségek jól leírhatók. Hátránya azonban, hogy példatára megközelítőleg sem teljes, ezért az így nyert anyag alapján készült leírás nem lehet elég gazdag. Ez a mi jelenlegi kérdőívünkre, a vele gyűjtött, s itt részben feldolgozásra kerülő anyagra egyaránt jellemző.

A szóban forgó kérdőív anyaga elég gazdag: mintegy 2200 szót, valamint negyven ige- és névszótó teljes ragozási rendszerét öleli fel. Gazdag adatanyag képviseli benne az *i*-zés jelenségét is. A Remetéről származó anyag alapján végzett számítások szerint az *é* : *i* szembenállásra hangsúlyos helyzetben 216 adat, hangsúlytalan helyzetben pedig 110 adat található benne. Ezt szervesen kiegészítik a jelenséget suffixumok előtt és suffixumokban hordozó példák, a jelenség többi változatát (*ő* : *i* szembenállás, hosszú *i*-zés és irodalmi nyelvi *i*-zés) hordozó szók, valamint az ellesett beszélgetésekben előforduló és lejegyzett adatok. Az így nyert anyag elég tekintélyes, de teljesnek korántsem mondható. A példatár korlátozott voltáért azonban ebben az esetben is kárpótol bennünket az anyag rendszeressége s a leírás teljessége.

A gyűjtés során kérdőívünket nem kérdeztük ki a Fekete-Körös völgyének mindenik helységében, hanem mindössze négy kutatóponton: *Remetén*, *Jánosfalván*, *Tárkányban* és *Gyantán*. A választás természetesen nem ötlemszerűen esett e négy falura. SZABÓ T. ATTILA jelölte ki egy előzetes, kisebb terjedelmű kérdőízzel végzett helyszíni gyűjtés alapján, mint a tájszólás legjellegzetesebb s a behatóbb vizsgálatot leginkább megérdemlő pontjait. A kutatópontok ily módon való kiválasztása, valamint az a körülmény, hogy e négy helység a Fekete-Körös völgyében számba jöhető falvaknak $\frac{1}{3}$ -át teszi ki (11 kutatópontból 4), feljogosít bennünket arra, hogy a négy ponton gyűjtött anyag alapján levont következtetéseket az *e g é s z n y e l v j á r á s i a l a k u l a t r a é r v é n y e s n e k t e k i n t s ü k*.³

³ GÁLFFY MÓZEST köszönet illeti anyaga készsége átadásáért. Itt jegyzem meg, hogy CSÁK LÁSZLÓnak a bélfenyéri nyelvjárásról szóló tanulmányait és közléseit (A paprikatermelés munkamenete és műszókincse Bélfenyéren: NyIrK. II, 157—69; A dinnyetermelés munkamenete és műszókincse Bélfenyéren: uo. III, 91—8; Bélfenyéri tájszók: uo. IV, 353—9) nem használtam fel dolgozatomban, mivel a szerző a bélfenyéri *i*-zésről külön tanulmányt szándékszik írni. Több *i*-zó adatot közöl Tárkányból BENKŐ LORÁND „A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban” című tanulmányában (Magyar Hangtani Dolgozatok. Bp., 1958. 52—85), ezek azonban néhány kivételével (*kiszén*, *ingem*, *béjjeg* ~ *bíjjeg*; *ebidél*) a mi anyagunkban is előfordulnak.

3. A nagy kérdőívvel és megfigyeléssel 1949 őszén gyűjtött, s e dolgozat adattári részében található anyag alapján mindenekelőtt az állapítható meg, hogy BÖSZÖRMÉNYIVEL szemben SZENDREY közelítette meg jobban az igazságot. Az *í*-zést ugyanakkor mindenütt megtaláltuk. Az is látható, hogy az *í*-zés jelenségét e vidéken négy tényező képviseli: a) az úgynevezett zárt *í*-zés, pl.: *bike, bikó, csisze, csipél, dil, ig, kik, árnyik, beszid, ebíd, fűrisz, szamszid, feketit, fenibe, feketivē, tetti, tīve, ettitek, ettik*; (ő) *aggyik*; (ők) *feggyik, menedíkes, moslík, egissig, fizetis*; b) az illabiális *í*-zés, pl.: *kílső*; c) a hosszú *í*-zés, pl.: *megdícsíri, dívány, szilva, pacsirta*; d) az irodalmi nyelvben is megtalálható *í*-zés, pl.: *bír, csík, ír, kígyó, sir*.

Az *í*-zés e négy jelentkezési formája azonban nem egyenlő mértékben van jelen a tájszólásban. A zárt *í*-zés a legerőteljesebb; eléggé gyakori az azonszótagú *l, r, j* nyújtó hatására létrejött *í*; viszonylag ritkán fordul elő a független nyúlással keletkezett *í*; csak szórványosnak minősíthető az illabiális *í*-zés. Az irodalmi nyelvi *í*-zés, a rövidülés egyes eseteitől eltekintve, nagyjából megegyezik az irodalmi nyelvi állapottal. Remetén gyűjtött anyagunkban például 160 adat képviseli a zárt *í*-zést hangsúlyos helyzetben, 62 adat hangsúlytalanban. Ehhez járulnak még a jelenséget suffixumok előtt és suffixumokban hordozó adatok. Ugyanakkor az illabiális *í*-zésre mindössze két adatunk van, a független helyzetben megnyúlt *í* használatára pedig három. Amint a dolgozat adattári részéből látható, ugyanez jellemzi a másik három falu nyelvállapotát is. A Fekete-Körös völgyében tehát, eltekintve az irodalmi nyelvben is *í*-vel ejtett, valamint az *l, r, j* nyújtó hatására keletkezett *í* hangoktól, az *í*-zést majdnem kizárólag a zárt *í*-zés képviseli. Éppen ezért a továbbiakban ezzel foglalkozunk behatóbban.

4. A jelenség bemutatását néhány mennyiségi vonatkozású adat felsorolásával kezdjük. Hangsúlyos helyzetben Remetéről 490, Jánosfalváról 315, Tárkányból 404, Gyantáról 351 adat áll rendelkezésünkre. Ez adatok a zárt *í*-zés szempontjából a következőképp viselkednek: (l. a 67. lapon levő táblázatot).

Amint látható, az adatok három csoportba sorolhatók. Az I. csoportba az a három szembenállás tartozik, mely a zárt *í*-zést, illetőleg az *í* megrövidüléséből származó *í*-zést képviseli. A II. csoportba az ingadozó ejtésnek az *é*–*í* határérték közti különböző formában jelentkező eseteit soroltam, a III. csoportba pedig az *é*-zést képviselő szembenállásokat, függetlenül az *é* hang eredetétől és a többelseji magánhangzó viselkedésétől.

A táblázatból könnyen megállapítható, hogy a zárt *í*-zés Remetén, Jánosfalván és Tárkányban erőteljesebb. Remetén 490 adatból *í*-ző 164 (= 34%), Jánosfalván 315-ből 124 (= 39%), Tárkányban 404-ből 160 (= 40%)⁴. Ugyanakkor a Gyantát képviselő 351 adatból mindössze 19-ben fordul elő a zárt *í*-zés (= 6%). Már ebből a néhány adatból kitűnik, hogy a Fekete-Körös völgyében a zárt *í*-zés hangsúlyos helyzetben viszonylag gyenge, egyik faluban sem éri el az 50%-os arányt.

⁴ A százalékban kifejezett erősségi fokról meg kell jegyeznünk, hogy csak hozzávetőleges értékűnek tekinthető. Számolnunk kell ugyanis egyrészt azzal, hogy a számításokat nem teljes adattári alapján végeztük, másrészt azzal is, hogy az alapul vett adatok száma nem azonos mind a négy faluban.

A zárt *i*-zés hangsúlyos helyzetben

		Remete	Jánosfalva	Tárkány	Gyanta	Megjegyzés
I.	Összes adatok száma	490	315	404	351	A zárójelben található számok a szavak számára utalnak.
	<i>é : i</i>	132 (93)	108 (83)	133 (84)	19 (16)	
	<i>é : i ~ i</i>	28 (6)	11 (9)	18 (12)	—	
	<i>é : i</i>	4 (3)	5 (5)	9 (9)	3 (3)	
	Összesen	164 (102)	124 (97)	160 (105)	22 (19)	
II.	<i>é : i ~ ě</i>	11 (3)	18 (14)	23 (15)	4 (1)	
	<i>é : i ~ ě ~ é</i>	25 (7)	6 (3)	17 (8)	19 (8)	
	<i>é : i ~ ě ~ é</i>	—	5 (3)	—	—	
	<i>é : i ~ é</i>	79 (47)	38 (22)	53 (32)	99 (56)	
	<i>é : i ~ i ~ é</i>	12 (6)	—	12 (3)	29 (14)	
	<i>é : i ~ i ~ ě ~ é</i>	—	—	—	4 (2)	
	<i>é : i ~ ě ~ é</i>	3 (1)	3 (3)	—	—	
	<i>é : i ~ ě</i>	—	—	—	2 (2)	
	<i>é : i ~ é</i>	10 (5)	—	—	—	
	Összesen	140 (69)	70 (45)	105 (58)	157 (83)	
III.	<i>é : ě</i>	3 (3)	1 (1)	4 (4)	1 (1)	
	<i>é : ě ~ é</i>	—	5 (3)	—	—	
	<i>é : ě</i>	1 (1)	—	2 (1)	—	
	<i>é : ě ~ é</i>	12 (6)	3 (2)	—	—	
	<i>é : é</i>	170 (132)	112 (97)	133 (84)	171 (153)	
	Összesen	186 (142)	121 (103)	139 (89)	172 (154)	

A II. csoportba sorolt szembenállásokból elsősorban az állapítható meg, hogy általában mind a négy faluban nagy az ingadozás az *i*—*é* határérték között. Az összes adatok számához viszonyítva a legtöbb ingadozó ejtésre utaló adattal Gyantáról rendelkezünk (351-ből 157 = 49%), de elég tekintélyes az e csoportba tartozó adatok száma Remetén és Tárkányban is (490-ből 140 = 28%, illetőleg 404-ből 105 = 26%). Ez utóbbinál valamivel

kisebb az ingadozó ejtésre utaló adatok száma Jánosfalváról származó anyagunkban (315-ből 70 = 22%). Mindez az irodalmi nyelvi *é* egyre erőteljesebb behatolására, tehát az *i*-zés fokozatos háttérbe szorulására utal. A fenti adatok tükrében különösen erőteljesnek látszik e jelenség Gyantán, ahol 22 *i*-zó (illetőleg *i*-zó) adattal az ingadozó ejtés 157 esete áll szemben (= 45%). A táblázat arról is tájékoztat bennünket, hogy az ingadozó ejtismód éppen abban a két faluban jelentkezik a legváltozatosabb formában, amelyekben a legnagyobb az ingadozó ejtést hordozó adatok száma: Gyantán és Remetén.

Látható továbbá az is, hogy az ingadozó ejtés szembenállásainak *i* és *é* elemén kívül többször előfordul anyagunkban az *é*, illetőleg az ennek rövidüléséből keletkezett *ë*. E variánsokra azért érdemes felfigyelnünk, mivel azt bizonyítják, hogy az *i* > *é* hangcsere nem máról holnapra megy végbe, nem ugrásszerűen következik be. Az eredetileg zártabb artikulációs bázis nemegyszer megakadályozza a beszélőket abban, hogy a nyelvjárási *i* helyett irodalmi nyelvi *é*-t ejtsenek. Így a zárt *i*-zés teljes kiküszöböléséig tartó átmeneti szakaszban, sőt bizonyos ideig még azután is az *é* jelentkezése egészen törvényszerű.

A zárt *i*-zés erősségi fokának hozzávetőleges megállapításához harmadik támpont az ellenpéldák, tehát a csak *é*-vel ejtett adatok száma. Viszonylag a legtöbb ilyen adat gyantai (172 = 49%), jánosfalvi (121 = 38%) és remetei (186 = 38%) anyagunkban található. Tárkányból eredő ellenpéldáink száma 139 (= 34%). Az ellenpéldák viszonylag nagy számának két oka van. Az egyik az, hogy nem választottam külön az ún. *i*-zhető és nem *i*-zhető szavakat. Feleslegesnek tartottam, mivel ennek megállapítása egyrészt hosszadalmas lenne, másrészt nem sokat mond. Az *i*-zés bekövetkezésének lehetősége ugyanis fennállott valamennyi *é*-t tartalmazó szó esetében. S ha nem lépett volna fel az irodalmi nyelv ellensúlyozó, a nyelvjárást egészen más irányba mozgó hatása, erre — legalábbis egyes nyelvjárási alakulatokban — sor is került volna. Az ellenpéldák viszonylag nagy számának sokkal inkább oka azonban az *i*-zés fokozatos háttérbe szorulása a vidék nyelvjárásában, ami elsősorban az irodalmi nyelvi ejtismód egyre erőteljesebb terjedésének következménye.

4. A hangsúlytalan helyzetben előforduló zárt *i*-zésre vonatkozó adatainkat az alábbi táblázatban összegezhetjük: (l. a 69. lapon levő táblázatot).

A táblázatból látható, hogy hangsúlytalan helyzetben a jelenség erősségi foka Tárkányban és Jánosfalván a legnagyobb (46%, illetőleg 44%), Remetén 32% körül mozog, Gyantán mindössze 15%-ot ér el. Látható továbbá az is, hogy Remete kivételével a jelenség mindenütt erőteljesebb valamivel hangsúlytalan helyzetben, mint hangsúlyosan (R.: 34%—32%, J.: 39%—44%, T.: 40%—46%, Gy.: 6%—15%).

Az ingadozó ejtésre utaló adatok számaránya hangsúlytalan helyzetben Jánosfalván és Tárkányban viszonylag kicsiny (15%, illetőleg 17%), ugyanakkor Remetén 36%-nyi, Gyantán pedig mintegy 40%. Ebből arra következtethetünk, hogy a jelenség e két utóbbi ponton van hangsúlytalan helyzetben leginkább mozgásban, azaz ebben a fonetikai helyzetben is egyre erőteljesebbé válik az *é* behatolása az irodalmi nyelv hatására. Nyilvánvalóan ezzel függ össze az ellenpéldák nagy száma is. A táblázatból végül világosan kitűnik, hogy az ingadozó ejtismód hangsúlytalan helyzetben is elég változatos formát ölt. Gyakori az *i* és *é* közt álló *é*, valamint rövid párja, az *ë*.

A zárt *i*-zés hangsúlytalan helyzetben

		Remete	Jánosfalva	Tárkány	Gyanta	Megjegyzés
I.	Összes adatok száma	244	188	211	175	A zárójeles számok itt is a szavak számát jelölik.
	<i>é</i> : <i>i</i>	43 (33)	36 (31)	63 (42)	13 (11)	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>i</i>	19 (11)	19 (12)	18 (11)	—	
	<i>é</i> : <i>i</i>	17 (14)	28 (23)	17 (16)	14 (13)	
	Összesen	79 (58)	83 (66)	98 (69)	27 (24)	
II.	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>i</i> ~ <i>é</i> ~ <i>é</i>	4 (1)	—	—	—	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i> ~ <i>é</i>	—	—	3 (3)	—	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i>	51 (27)	—	17 (11)	28 (18)	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>i</i> ~ <i>é</i>	—	7 (2)	—	—	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>i</i> ~ <i>é</i>	6 (3)	8 (4)	—	4 (4)	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i>	—	—	2 (2)	4 (1)	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i> ~ <i>é</i> ~ <i>é</i>	5 (1)	—	—	—	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i>	—	—	2 (2)	—	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i> ~ <i>é</i>	—	5 (1)	—	7 (2)	
	<i>é</i> : <i>i</i> ~ <i>é</i>	21 (11)	8 (6)	12 (6)	26 (26)	
	Összesen	87 (43)	28 (13)	36 (24)	69 (51)	
III.	<i>é</i> : <i>é</i>	1 (1)	1 (1)	—	—	
	<i>é</i> : <i>é</i>	1 (1)	—	1 (1)	1 (1)	
	<i>é</i> : <i>é</i> ~ <i>é</i>	—	3 (2)	—	2 (1)	
	<i>é</i> : <i>é</i> ~ <i>é</i>	—	—	2 (2)	—	
	<i>é</i> : <i>é</i> ~ <i>é</i>	—	—	2 (1)	—	
	<i>é</i> : <i>é</i>	76 (66)	73 (65)	72 (66)	76 (74)	
	Összesen	78 (68)	77 (68)	77 (70)	79 (76)	

5. Valamely jelenség erősségi fokának vizsgálata természetesen nem szorítkozhat csupán egy nyelvjárási alakulatra. Arra kell törekednünk, hogy a

rendelkezésünkre álló adatanyag megszabta keretek közt összehasonlítsuk a jelenség erősségi fokát más nyelvjárásokbeli erősségi fokával. A Fekete-Körös völgyében a zárt *i*-zés nagyjából ugyanazokban a szavakban fordul elő, amelyeket a szakirodalom is *i*-zű szavakként tart nyilván. A FÜR ISTVÁN monográfiájában (Az *i*-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930) felsorolt, zárt *i*-zést hordozó szavakkal való összevetésből kiderül, hogy a Fekete-Körös völgyében ma nem ejtik *i*-vel a következő szavakat: *bél*, *béles*, *bélyeg*, *bénul*, *cérna*, *cserép*, *ég* (*eget*); *észak*, *fekély*, *fél* (*fele*); *férj*, *fésű*, *gége*, *gép*, *hét*, *jég*, *kéne* 'kellene'; *kerék*, *kés*, *két*, *kéz*, *közép*, *levél*, *málé*, *mécs*, *mész* (*meszet*); *métely*, *nehéz*, *néni*, *onnét*, *purdé*, *sörény*, *szemét*, *szén*, *tenyér*, *tréfa*, *véd*, *veréb*.

Ugyanakkor FÜR adattárában viszont nem fordulnak elő a Fekete-Körös völgyében *i*-t tartalmazó, illetőleg *i* ~ *é* ingadozást mutató következő szók: *bé*, *csésze*, (*delel*, *delelő*); *ébred*, *éhes*, *eplény*, *fotogén* 'petróleum'; *féle*, *feleség*, *féltő*, *ízék*, *játék*, *kérő*, *kevés*, *kömény*, *község*, *krizantém*, *lepény*, *lidérc*, *mérték*, *moslék*, *vérhet*, *vetemény*.

E dolgozat adattára nyilván nem öleli fel FÜR gazdag, valamennyi magyar nyelvjárásra kiterjedő anyagát. Éppen ezért óvatosan kell a következtetést megfogalmaznunk. Így is nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a Fekete-Körös völgyének zárt *i*-zése a jelenséget hordozó szavak tekintetében teljes egészében beleilleszkedik a jelenség általános képébe, erősségi foka azonban lényegesen gyengébb, mint a legerőteljesebben *i*-zű vidékek (pl. a régi Bihar) nyelvjárásában. Erről FÜR adattárának egyszerű átlapozásából meggyőződhetünk. A FÜR-nél biharinak jelzett *i*-zű szók elég tekintélyes része nem *i*-zű a Fekete-Körös völgye mai nyelvhasználatában.⁵

6. Végül megjegyezzük, hogy a jelenség s u f f i x u m o k e l ő t t é s s u f f i x u m o k b a n s e m m u t a t k ü l ö n ö s e b b e l t é r e s t a z á t l a g o s k é p t ő l . Nagyjából ugyanazok előtt a végződések előtt és ugyanazokban a végződésekben fordul elő, mint egy mérsékeltlen zárt *i*-zű nyelvjárásban. Erősségi foka a nyelvjáráson belül megegyezik a szóbelseji állapot alapján megrajzolt képpel, azaz Remetén, Jánosfalván és Tárkányban közepes erősségű, Gyantán nagyon gyenge. Remetén pl. a következő végződések előtt fordul elő a zárt *i*-zés: *-m* (*kívim*); *-d* (*kívíd*); *-je* (*feketije*); *-t* (*feketít*); *-be* (*fenibe*); *-vel* (*feketivē*); *-l* (*tettí*, *egyí*); *-j* (*segíj*). Gyantán mindössze az *i*-vel talákoztunk egy-két végződés előtt (*fejít*, *kedvibe*, *nyelvivel*), az *i*-vel egyáltalán nem (*feketėje*, *kemencét*, *medencének*, *szóttél*, *egyél*, *herét*, *kesernyés* stb.). A végződések közül Remetén a következőkre terjed ki a jelenség: *-nék* (*csipélnik*); *-ért* (*mi' miért'*); *-ék* (*aggyik*); *-étek* (*csipéltitek*); *-ék* (*csipéltik*); *-étek* (*csipéjitek*); *-ék* (*ők csipéjik*); *-dék* (*menedíkes*); *-ék* (*burítik*); *-lék* (*aprólik*); *-ség* (*beteksig*); *-és* (*fizetis*). Ugyanakkor csak *é*-vel fordulnak elő a következő suffixumok: *-é* (*hazék*, *menénk*); *-né* (*csipélné*, *lenné*). E végződések közül Gyantán is előfordul *i*-zű alakban, azonban meglehetősen gyakran hallhatók az *é*-t tartalmazó alakok is (*pínzér*, *igykék*, *féjték*, *lessétek*, *lessék*, *betektség*, *kerítés* stb.).

⁵ A Fekete-Körös völgyi és a bihari *i*-zés egyébként a Sebes-Körös völgyén át — ha ugrásokkal is — kapcsolatban áll a kalotaszegi, ezen keresztül pedig a mezőségi *i*-zéssel. SZABÓ T. ATTILA 1949. őszi Sebes-Körös völgyi gyűjtésében az *i*-zés elég rendszeresen előfordul. Ugyanez jellemzi a kalotaszegi tájszólást is (vö.: SZABÓ—GÁLFY—MÁRTON: i. m.).

7. E rövidre szabott és ugyanakkor meglehetősen vázlatos leírásból látható, hogy:

a) Az *i*-zés esetei közül a Fekete-Körös völgyében a zárt *i*-zés a legerőteljesebb. Az illabiális *i*-zés alig észlelhető, valamivel gyakoribb a hosszú *i*-zés. Az irodalmi nyelvi *i*-zés, kevés kivétellel, egyezik az irodalmi nyelvi állapottal. Az illabiális *i*-zés gyér volta a nyelvjárás kissé labiális jellegével magyarázható. Többek közt ilyen példákra hivatkozhatunk: *fűsü*, *fűsükdök*, *vetülő* 'vetelő'; *vűs* 'vés'; *vűsü* 'véső'.

b) A zárt *i*-zés erősségi foka középsőnek mondható. Egyik ponton sem éri el a négy kutatópont közül az 50%-ot. Két kutatópont: Jánosfalván és Tárkányban 40% fölött van (Jánosfalván 41,50%, Tárkányban 43%); Remetén azonban csak 33% körül mozog, Gyantán pedig mindössze 10%-nyi az erőssége.

Köztudomású, hogy a környező bihari tájszólásban lényegesen erősebb a jelenség. Az e téren tapasztalható eltérés nem az egyetlen a bihari tájszólás és a Fekete-Körös völgyi közt, aminek legkézenfekvőbb oka az, hogy e kis nyelvjárási alakulat típus szempontjából tulajdonképpen a mezőségi nyelvjáráshoz tartozik. Az *a*-zás és az *e*-zés feltétlenül ehhez kapcsolja. Az *i*-zés ehhez is fűzi, a biharihoz is, de nem lehetetlen, hogy a jelenség erősségi foka szintén a mezőséggel mutat inkább egyezést. Ez utóbbi kérdésben azonban csak a mezőségi *i*-zés tüzetes leírása után nyilatkozhatunk. Az eddig megjelent szórványos közlések összehasonlítás céljára nem alkalmasak.

Gyantán a jelenség kiveszőben van. Gyanta tehát ebből a szempontból is elűt a másik három tanulmányozott falutól. Ennek egyetlen elfogadható magyarázata csakis az lehet, hogy fekvésénél fogva hosszú ideig a hegyvidék és a síkság lakói közti árucseré színhelye volt. Volt piaca, elég népes kisiparosréteg élt a faluban, többen foglalkoztak kereskedelemmel stb. Mindez nemcsak a falu nyelvi viszonyaira gyakorolt érezhető hatást, ami az irodalmi nyelvhez való közeledésben nyilvánult meg, hanem a lakosság viseletére, építkezési módjára és szokásaira is. Talán nem hagyható figyelmen kívül a BÖSZÖRMÉNYITŐL említett azon körülmény sem, hogy az első világháború előtt a tanítók — főleg az idegenből odakerültek — tűzzel-vassal irtották a nyelvjárási sajátosságokat, köztük természetesen az *i*-zést is. Ugyanakkor a másik három falu elzártabb, elszigeteltebb életet élt, gazdasági és kulturális szempontból elmaradottabb volt, ennek következtében az irodalmi ejtémód behatolására sem kerülhetett sor a múltban olyan mértékben, mint Gyantán.

c) Az ejtésben megfigyelhető ingadozás, ami elsősorban Remetén és Gyantán erőteljes, kétségtelenül arra utal, hogy a jelenség mozgásban van.

Mivel a szakirodalom szerint a zárt *i*-zés a régi Bihar (ma Krisána tartomány) területén beszélt tájszólásban nagyon erőteljes, és a mezőségekben szintén eléggé kibontakozott, nyilvánvaló, hogy az ejtés terén megfigyelhető ingadozás csakis az *i*-zés visszaszorulásának kísérő jelensége lehet. Az *i*-zés fokozatos háttérbe szorulására utal a SZENDREY és saját adataink összevetése is. A SZENDREY-től felsorolt, a jelenséget hangsúlyos helyzetben hordozó 52 szó közül a mi anyagunkban 39 fordul elő, ezek közül azonban ma már csak 29-ben tapasztaltunk következetes *i*-zést, 10-ben *i* ~ *é*, illetőleg *i* ~ *é* ingadozással találtunk.

Abból, hogy az *i* ~ *é* ejtésbeli ingadozás Remetén és Gyantán a legerőteljesebb, arra következtethetünk, hogy a jelenség háttérbe szorulása itt a leggyorsabb. Minden bizonnyal van összefüggés az ejtésben megfigyelhető

nagyobb fokú ingadozás és a között is, hogy az *i*-zés Remetén viszonylag gyengébb, mint a másik két faluban, Gyantán pedig egészen gyenge fokú. Nyilvánvaló ugyanis, hogy minél inkább veszít intenzitásából a nyelvjárási jelenség, az irodalmi nyelv megfelelő eleme vagy sajátossága annál rohamosabban terjed.

d) A tények mellett szólnak, hogy az *i* visszaszorulása és az *é* behatolása hangsúlyos helyzetben valamivel erőteljesebb, mint hangsúlytalanban. Ennek egyetlen elfogadható magyarázata csakis az lehet, hogy hangsúlyos helyzetben lényegesen feltűnőbb a nyelvjárási sajátosság, mint hangsúlytalanban, s éppen ezért a beszélők elsősorban innen igyekeznek kiküszöbölni. Ez annál is inkább indokoltnak látszik, mivel a hangsúlytalan helyzetben található *i* elég gyakran megrövidül, ami még inkább csökkenti feltűnő voltát az irodalmi ejtéshez viszonyítva. Köztudomású az is, hogy a szó elejének, hangsúlyos részének ejtése általában tisztább, tökéletesebb, így valószínű, hogy a nyelvi tudatosság is fokozottabban érvényesül a hangsúlyos szótag ejtésekor, mint az után.

ADATTÁR¹

Remete

1. Zárt *i*-zés

A) Hangsúlyos helyzetben:

1. *é*:*i* szembenállás: *bike, bíkó, megbikoszta, bíres, csipel, csisze, dil* 'Mittag, Mittagessen'; *fímlennek* (a csillagok); *fiszek, ífél, ig* 'brennt'; *íje, ik, ilőszén, imejeg, ípít, ír, ráír, írik, írkezik, ítel, ítet, megítet, nagyítü, ítvágy, kik, kívül, kikító, kikkü, kikkindruc* (virágnév); *kímíny, kip, kireg, kireget, kiregető, kíródzik, kísó, kízüt, kive, lip, 'Milz, Wabe, Rosse', lípcső, mígy, mi, míhecske, míj 'mély', mínes, mír, bemír, kærülmír, míreg, mírges, megmírgesedik, mísz 'du gehst', míz, mízeskóka, macskamíz* (facsipá); *nímet, rísz, ríszeges, ríszdül (szídülős, élszídül, szídít); szil 'vminek a széle' (szíledeka); tíve, tígedet, típ (kítípi); víg (vígrehajtó, vígződik, ágyvíge, tengéjvíkszög); víkany ~ víkony(víkanyból ~ víkonyból, víkampénzü); vín(vínasszony, vínjány); vis ~ vús (vűsü, vísetfa); vísz (magva vísz 'kihal a család'); levíteti magát.*

2. *é*:*i* ~ *i* megfelelés: *ídes ~ ídess ~ ídes (ídesálma, ídesanyám, ídesapám, ídezugyermek, éregídes); këtőfik ~ kötőfik; níz(nízó 'kuruzsló, javasszony'; nízni, nízegetem); szíles ~ szíles.*

3. *é*:*i* szembenállás: *fízkelődik, íccaka, íppen.*

4. *é*:*i* ~ *é* megfelelés: *csíp ~ csép 'cséphadaró' (csípfeje); rit ~ rét; szíjészór ~ széjjeszór.*

5. *é*:*i* ~ *é* ~ *é* megfelelés: *béka 'Frosch, biceps' (bíkanyál, varanygyass béka); rígen ~ régen ~ régen, szína ~ széna ~ széna (szénacsínálás, szénafordítani, szénáskért, szénáskasár, anyaszéna 'az első kaszálásból származó széna'); víka ~ véka (vékás ~ vékás).*

6. *é*:*i* ~ *é* megfelelés: *bé ~ bí (béfál, bífagdas, béföz, béhuzam, béhűrbél 'levest gyorsan bekanalaz'; béket, bépójál, béreked, bészög, bévet, bézárja, béfött);*

¹ Hely hiányában csak az alapszókat, az összetételeket és a származékokat közöljük, a ragos alakokat nem. A suffixumok viselkedését is csak egy-két példával szemlétetjük.

fil ~ *fél* (ige); *finykip* ~ *fénykip* (lefinykipeszteti magát); *firhe* menyygen; *hij* ~ *hěj* (bárdahij, párnahij, szemhěj, tajáshij); *kir* ~ *kér* (kirő); *kird* ~ *kérd* (kirdis); *kirdez* ~ *kérdez*; *lip* ~ *lép* (kilipek, félip, lipeget); *míg* ~ *még* 'noch' (amíg); *nigy* ~ *négy* (nityfélé, huszannigy); *nip* ~ *nép* (gyásznip, nász-nip); *szip* ~ *szép* (szipségesen, szípasszonykörti); *térqy* (tirdig, térgye kalácsa); *élvigzem* ~ *évigzem*; *végzi* (bevigesztük); *vir* ~ *vér* (vires 'véreshurka'; virbaj, virhas).

7. *é* : *i* ~ *i* ~ *é* megfelelés: *derik* ~ *derik* (derik embèr, derékaj, derik-seg); *lilek* ~ *lélek* ~ *lilekmelegítő*; *pinze* ~ *pinzèl* ~ *pénzel*.

8. *é* : *i* ~ *é* ~ *é* megfelelés: *illesztő* ~ *élesztő* ~ *élesztő*.

9. *é* : *i* ~ *é* megfelelés: *nénéd*, *nénikó* ~ *ninnye*; *pintek* ~ *péntek*; *mek-sért* ~ *sirtessz*.

Ellempéldák: *é* : *é* szembenállás: *é*p, *répa*, *fálvédő*; *é* : *é* szembenállás: *é*rzed; *é* : *é* ~ *é* megfelelés: *dézsza* ~ *dézsza*; *jércike* ~ *jérce*; *vét* ~ *vét* ~ *vét* (mérvét); *é* : *é* megfelelés: *béjeg* 'Postmarke; a szarvasmarhába égetett jegy'; *bél* (bélbevaló 'beleverő fonal'); *bélfa* 'járomalkatrész'; *bélhurut*, *bélpaklas*, *lámpabél*, *vagbél*, *vastagbél*, *nagybélü*, *bélelt ablak* 'duplaablak'; *bré* 'fűfélé'; *cégla* 'cékla'; *cérna*, *dédnagyanya* (dédnagyapa); *dél* 'égtáj'; *dér*, *ég*, *éhes* (égyamorra); *él* (kasza éle); *én*, *ének*, *éppen*, *ér* 'Ader'; *éremél*, *ért*, *és* 'und'; *észak*, *észre vesz*, *év* (újév); *fél* (félhód, félszemü, félvika, ájtófél); *féle* (hat-féle, mindemféle); *férfi*, *férj*, *fésü* ~ *füsü*; *gége*, *gép* (tüzigép 'tüzesgép'); *gépél* 'csépl'; *gépélis* 'cséplés'); *géra* 'nagyon sós'; *hé!*, *héja* 'ölyv'; *hékám*, *hékeli* 'hátráltatja (a jószágot)'; *hét* 'Woche; sieben'; (hétfü, tizenhét, natyhét); *héver*, *jég* (jégverem); *kécceres* 'búza, keverve rozssal'; *kél* ~ *kèl* (fékél, mekkél, kikél); *kén* ~ *kéne* 'kellene'; *kés*, *két*, *kéz* (készfagó, kézellő, kézigép, kézikasár); *léc*, *légy*, *lér*, *lékri* 'blúz'; *létra*, *mécs*, *mégis*, *méket* 'melyiket' (valamék); *mér* ~ *mèr*, *mérnek* 'mérnök'; *mész* 'Kalk'; *métèj*, *mètèr*, *né* 'ni'; *nékü*, *nénap*, *nyél* 'nyel'; *pék*, *Péter* *prédikál*, *réce* (récepuca 'nudli'); *sénki*, *széd*, *szék* (gyalak-szék 'kisszék'; *kárszék*, *szapullószék*, *dagasztószék*); *székács* búza, *szél* (szél-ütett, szélhámás); *szén* (hótszén, szemvonó); *téj* ~ *té* ~ *tèj* (téfel, tészürő, alut-téj); *tégla*, *téhèj* 'gereben' (téhejez); *téka*, *tél*, *tészta* (főzötészta, kockástészta, kenyértészta, laskatészta); *tészla* (rudastészla); *tréfál* (tréfás); *végrendelet*, *véllem* (vélle, véllik); *vér* ~ *vèr*.

B) Hangsúlytalan helyzetben:

1. *é* : *i* szembenállás: *árnyik*, *beszid* (gyárzsbeszidü); *ebid*, *egisz*, *elíg*, *elemiszt* (megemishti); *felèjdikeny*, *felesig*, *fenik*, *fösviny*, *fürisz* (fürizgyár, füriszmalom); *görind* 'görény'; *készviny*, *kisirtet*, *marik* (marikverő 'marok-szedő); *nyamarik*, *nehissig* 'rossz betegség'; *pacsikál*, *sütit*, *sejig*, *szamszid*, *törtinik*, *tekillelen*, *türbiköl*, *üzik* 'ízék'; *vendíg* (vendígódlrud).

2. *é* : *i* ~ *i* megfelelés: *fazik* ~ *fazik* (baldakfazik), *paraszfazik*, *vas-fazik*; *keminy* ~ *keminy* (keminy száru csizma, mekkeminykedett ~ mekkemin-kedett); *kökiny* ~ *kökiny* ~ *kèkiny* (kőkínszilva); *törviny* ~ *törvin* (törviny-szék).

3. *é* : *i* szembenállás: *edinyek*, *egissiges*, *egisz* (egiszen); *emlikszek*, *eplin*, *fatagin* 'petróleum'; *kömmimmag* ~ *kèmmimmag*; *krizántin*, *lepiny*, *szeginy*, *vöfi* (vöfipácát).

4. *é* : *i* ~ *i* ~ *é* ~ *é* megfelelés: *kèssig* ~ *kösség* (kösségbe).

5. *é* : *i* ~ *i* megfelelés: *acil* ~ *acél*; *beszil* ~ *beszél* (beszilget); *bukrita* ~ *bokréta* ~ *bukréta*; *cselid* ~ *cseléd* 'Diener; gyermek' (fejircselid 'fehérnép');

fejr ~ *fehír* ~ *fejér* ~ *fehér* (fehérnemű, fejrőnő, fejrőnő, fejrőnő 'almafajta'; fejrőnő, szeme fehérje, tajás fejrőnő); *lidérc* ~ *lidérc*; *penész* ~ *penész* (penészedik, penészes); *rasti* ~ *rostój* 'rostély, cserényajtó'; *szekír* ~ *szekér* (szekérfenek, szekérenő, szekérlánc, szekérodal, szekérpengő); *tesvir* ~ *tesvér* (ides-tesvirek, mastahatesvir, unokatesvérek ~ unakatesvirek).

6. *é: í ~ i ~ é* megfelelés: *leginy* ~ *legény* (agleginy, vőleginy).

7. *é: i ~ é ~ ě ~ ě* megfelelés: *tehin* ~ *tehen* ~ *teheny* (tehenő ~ tehény).

8. *é: i ~ é* megfelelés: *beli* ~ *belé* (belégyűt, belékap, beléverük, beléteszik); *Benyiles* ~ *Benyéles* ~ *Belényes*; *érdisz* ~ *érdész*; *kenyir* ~ *kenyér* (kenyérkosár, cipókenyir); *nüstiny* ~ *nüstin* ~ *nyestén*.

Ellenpéldák: *é: ě* szembenállás: *pöszméte*; *é: ě* szembenállás: *árgyélussát!*; *é: é* megfelelés: *ajándékaszhatna*, *amég*, *anné* 'onnan'; *bérbécs*, *cserép* (cserépdarabak, kupáscserép); *egér* (paccgér); *egyéb*, *elájün*, *elébb*, *fedél* (szemfedél); *fekéj* (bélfekéj); *felé* (hazafelé, magikfelé); *fenék* (gatyafenék); *gácsér*, *gallér*, *gané* (párgané); *geréble* 'gereblye'; *gyükér*, *herélő* bicsok, *idétlen*, *kanapé*, *karalábé*, *karé*, *karél*, *kastéj*, *kávé*, *kerék* (kerékagy, kerékvágás, kerékpár); *kóré* (kóréföd); *kötél* ~ *kötél* (búzakötél); *kevér*, *levél*, *máléliszt* (málészáju); *Maté*, *mejék* (zsákmejék); *mellé*, *menyét*, *mijénk* ~ *mejénk*; *nehéz*, *pítél* ~ *pityél* 'petél (a kakas)'; *séreny* 'sörény'; *szálvéta*, *szemét*, *tánygyér*, *taré*, *tenyer*, *tözsérkedik* 'kupeckedik'; *ügyvéd*, *üvék*, *veréb*, *veszéjes*, *vincilér*.

C) Suffixumok előtt: Hosszúak: *kérme* *feketije*, *feketít*, *tetti* 'tettél'; *mennyi* 'menjél'; *segij* 'segélj'; *tive*, *türbiköl*. Rövidek: *félük*, *ekit*, *fejüt*, *kezit*, *kívím*, *kívíd*, *kívije*; *kívink*, *kívitek*, *kívijik*; *ésein*, *felibe*, *elibe* 'ölébe'; *megigiz*, *susturikál*, *gambajig*.

Ellenpéldák: *csirkék*, *érőbb*, *legetébb*, *herét* 'lóherét'; *eléd*, *kilence-dikén*, *szülkébű*, *estére*, *faekével*, *Imrének*, *csipélté*, *féjtél*, *jüttél*, *egyé*, *jüjjé*, *legyé*, *mennyél*, *mèrjél*, *szűjé*, *leckézük* 'tárgyal, vitatkozik'; *rengéz* 'ringat'; *rengéződik*, *kehecsél*, *kihérél*, *csúrhés*, *kehés* (a lú); *kesèrnyés*; *tüskézsdisznó* ~ *tüskézsdisznó*.

D) Suffixumokban: Jelekben: (én) *csipélnék*, *innék*. Ragokban: *-ért*: *mi* 'miért'; *-nél*: *tanitónénini*; *-ék*: *aggyék*, *egyék*, *iggyék*, *küggyyék*; *-étek*: *csipéltétek*, *féjtétek*, *lestétek*, *vittétek* 'vettétek'; *-ék*: *csipélték*, *ették*, *féjték*; *-étek*: *csipéjtétek*, *egyiték*, *tegyiték*, *vessiték*; *-ék*: (ők) *csipéjék*, *fejjük*, *kennyék*, *mèrjük*, *seperjük*, *szűjük*. Képzőkben: *-dek*: *menedikes*, *zsiradik*; *-ék*: *buríték*, *halánték*; *-lék*: *aprólik*, *moslik*; *-ség*: *beteksig*, *neveccsig*, *vesztesig*, *zöccsig*; *-és*: *fírhemenis*, *gerébelis*, *kehegis*, *kelis*, *kèrtelísfal* 'paticsfal'; *lúvis*, *növisü* ~ *nevisü*; *tótis* 1. 'táncmulatság (régen); 2. 'a kukorica másodszori kapálása'. Rövid *i*-vel: *azi* 'azért'; *mi* 'miért'; *alugyék*, *lássék*, *seperítétek*, *vèrték*, *seperíték*, *tótelék* 'ázalék'; *zöccsigeskert*, *térmis*.

Ellenpéldák: (én) *hazék*, *valék*; (ők) *ivék*; (ők) *menének*; (én) *éfeléjtém*, *rengém*, *megütém*, *mekköté*, *kiveré*; (ők) *kivivék*; (én) *adnék*, *alunnék*, *lebuknék*, *bunnék*, *romlannék*, *ugrannék*; (te) *csipélné*, *jünné*, *kèlné*, *tenné*; (mi) *lèlnék*, *sepernék*; (ti) *csipélnétek*, *verekednétek*, *tennétek*; (ők) *csipélnének*, *szünnének* 'szónének'; *tennének*; *mègnizném*, *fednéd*, *sepernéd*; (ők) *fedné*, *lèlné*; (ti) *csipélnétek*, *ennétek*, *szünnétek*; (ők) *ennék*, *kènnék*, *szünnék* (a vásznat); *szénájé*, *mé* ~ *mé* 'miért'; (ők) *kivitték*, *élvitték*; *betekség*, *ijeccség*, *mestèrségét*, *eszegél* a hó, *bátyóékná*, *katonájékha*, *Palkojék*, *Pistájék* 'a Pistáéké'; *szakácsné*, *avadásné*.

2. Illabiális í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: *külső* (*kiső föld* 'külsőség'); *fi-kető*.

3. Hosszú í-zés

A) Függetlenül: *bíztosan*, *megdicsíri*, *dívány*, *forcímèr*, *ige* '3 szál fonal'; *síma*.

B) Asszociatív: (*i, r, j* hatás): a) Hangsúlyos helyzetben: *birka*, *církula*, *csirke*, *fírháng*, *meggyílkál*, *hírnő*, *írt*, *szilke*, *szílvatíttya* 'tiltja'; b) Hangsúlytalan helyzetben: *kapíl* 'fattyú' (*kapilgyèrmek*); *madírkó*, *mekpacíltam* 'megjártam'; *pacsírta*, *papírkó*, *szamírkó*, *ézőpécsílt* 'megromlott az esze' (*ē van zézőpécsilva*).

4. Az irodalmi nyelvvvel megegyező í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: *bir*, *bíró* (*kizsbíró*, *bíróság*); *címèr*, *csík*, *csíp*, *gyík* (*tarag'gyík*); *híd* (*kishíd*); *hím*, 'csík (vászonban)'; *hívő*, *hízlaluk* (*hízló*); *így*, *ír* (*íragatok*, *írás*); *író* 'vaj készítésekor visszamaradt tej'; *íz*, *kigyó* ~ *kíjó*; *kinája*, *nyírákseprű*, *pípes*, *píjja van*, *síkas*, *síkózik* 'csúszkál (a jégen)'; *siměj*, *sin*, *sípóka* 'síp'; *sír* (*sírhalam*); *sír*, *szíj* (*hátszíj*); *szíj* ~ *szí*; *szín* (*fásszín*, *sütőszín*, *szekérszín*); *szín* (*gesztenyeszín*); *szív* (*szív-báj*); *tíz*, *víg* (*vikkedvü*); *víz* (*vízimalam*, *vízburok* 'kisgyermek burka'; *vízkereszt*, *vízmirtík*, *árvíz*, *szenesvíz*); *zsír* (*zsírbasült* 'fánk'); *i*: *i* ~ *i* megfelelés: *híja* ~ *hija* (vminek); *hí* (*híjuk* ~ *hivuk*); *i*: *i* szembenállás: *csípős*, *kinlódik*, *nadrákszíj*. Mindig rövid az *-ít* képző *i*-je: *fördítuk*, *lábitó*, *nyerít*, *pirít*, *sunyít*, *tanít*, *terítő*.

Jánosfalva

1. Zárt í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben:

1. *é*: *i* szembenállás: *bike*, *bikó*, *bir*, *csíp*, *fímlík*, *fíreg*, *fírhe* *menygyen*, *madárfiszek*, *íg*, *ík*, *íl* (*ilőkért*); *ípit*, *ír* (*leír*, *ráír*); *írte*, *ítél*, *megítette*, *kicsiny itü*, *itvágy*, *kik* (*kikítő*, *kikkü*); *kintelen*, *kíp*, *kir*, *kirdezőskedés*, *kireg*, *kireget*, *kirő*, *kiróddzik*, *kiső* (*kisőji vetis*); *kiszit*, *kíve*, *lílek*, *líp* (fn.), *líp* (*lípeget*); *mígy* ~ *misz*; *mí* 'méh'; *míreg* (*mírges*); *míz* (*macskamíz*); *nígy*, *nímet*, *ágy-nímü*, *níp* (*nászníp*); *níz* (*kiníz*, *hèjnízni* 'háztűznézőbe'); *rígen* (*rígi*, *rígúta* ~ *rígóta*); *risz*, *riszeges*, *rites*, *szidül* (*èlszidül*); *szil* (*szájaszile*); *szíp*, *típ* (*mek-típe*); *tíve* (*betíve*); *víg* (*vígbel*, *vígrehájto*); *vígez* (*évígzünk*); *vika* (*félvika*); *víkony* (*víkambél*); *vin* (*vinjány*).

2. *é*: *i* ~ *i* megfelelés: *ides* ~ *ides* (*idesálma*, *idesannya*, *idesanyám*, *ides-apám*, *idezsgyèrmek*, *ideskeserü*, *öregides* 'nagyanya'); *píntek* ~ *píntek*.

3. *é*: *i* szembenállás: *kötőfik*, *fizkélődik*, *iccaka*, *illesztő*, *vitessem le magam* 'lefényképeztessem magam'.

4. *é*: *i* ~ *é* megfelelés: *díl* (*dílèl*, *dílelő*, *dílelött*, *délután*); *fil* ~ *fél*; *lílegzik* ~ *lélegzik*; *megmírgesedik* ~ *megmérgesedik*; *vír* ~ *vér* 'Blut; közeli rokon' (*víres*, *víres húrka*, *vírbáj*, *vírhas*, *vírhet*).

5. *é*: *i* ~ *é* ~ *é* megfelelés: *szína* (*szénájé*, *szénáskért*, *szénapadlás*).

6. *é*: *i* ~ *é* ~ *é* megfelelés: *ihes* ~ *ehes* ~ *èhes* (*égyomóra*, *éhen*).

7. *é : i ~ é ~ é* megfelelés: *szemfinyvesztő ~ napfény ~ fénképésze*.

8. *é : i ~ é* megfelelés: *béka (varanygyakazs béka, bikanyál); bíres ~ béres; ílet ~ élet; írik ~ érik (megírík, búzával írő, zabbal írő); irt ~ ért; év (ívegbe, újév); híj ~ héj (bárdahéj, párnahíj, tajáshíj); kirkedő ~ kerkedő; Szíplakon ~ Széplakon; til (télen); tiszta (kockástészta, laskatészta).*

Ellenpéldák: *é : é* szembenállás: *vízmértík; é : é ~ é* megfelelés: *dézsza (dézsqít, lugazsdézsza); é : é ~ é* megfelelés: *énekel (énekelnek); térgye ~ térgye (térgyekalácsa); é : é* szembenállás: *aranyér; é : é* megfelelés: *bé (béfāja, béhunnya, bépájája); béjeg ~ béjjeg; bél (-es, bélbevaló 'beléverő fonal'; vagbél-gyulladás); cékla, cérna, dedunokája, dér, éfél, ég, én, érdemél, érez, értem, észak, félcipő (félszemű, ájtófél); fére beszil, férfi (-nek); fésű (fésülkedik, mekfűsülkednek); gégeje, gémeskút, gép (gépél 'csépel'; danológép); géra, héjja 'madár'; hékelteti, hét, jég, két (kéccáz, kécceres 'vegyes gabona'); kél (fékél, kikél, mekkél); kémíny, kényszervágás, kés, kéz (kézigallér); lé, léc (léckerítés); légy, léhó 'lihó'; lél ~ lél (lélegzet); létezik, mécs, még, ménes, mész, metéj, nekű, nényye, név (névnap); pék, példát, pénzér, szék (gyalakszék, kárszék); székes főd, szél, szélhámos, szén (szénlapát, szemvunó); té (téfél, téfog, alutté, kizsbörnnyus té); téglá (téglafál); téháj (mektéhejezi); tézsla, tréfáltak, Trézsi, velle, vér 'ver'; dögvész, megvét.*

B) Hangsúlytalan helyzetben:

1. *é : i* szembenállás: *árnyík (árnyíkszék); beszíd (bőbeszíd); egissíges, ebíd, elígedve, megemíszi, emlíkszek, fejír (fejírko szilva, fejírnemű, szeme fejírje); felesig, fűrisz (kisfűrisz, natyfűrisz, keresztfűrisz); megígírtém, ízík, játík, kevis, kisírtet, nyamarík, peníszes, pörtikát, szíp, veszíjes.*

2. *é : i ~ i* megfelelés: *elíg ~ elig; edíny ~ edíny (pörcelánedíny); egisz ~ egisz (egisz cipő, egisszen); kökíny ~ kökíny (kőkínyszilva); marík ~ marík (maríkverő 'marékszedő'); törviny (törvínyszékenn).*

3. *é : i* szembenállás: *derik (derikáj, derikszeg); epliny, elig, fazik, fészviny, megigizi, keminy (kemínyszáru csizma); köszviny, leginy (agleginy, völeginy); lepiny, rosti, sötít, szamszíd, szeginy, veteminy (-eskért).*

4. *é : i ~ i ~ é* megfelelés: *beszil ~ beszil ~ beszél (beszilget).*

5. *é : i ~ é ~ é* megfelelés: *kövír ~ kövér ~ kövér.*

6. *é : i ~ i ~ é* megfelelés: *tesvir ~ tesvér (idestesvir, tesvirek).*

7. *é : i ~ é* megfelelés: *Belényezsbe ~ Belinyezsbe; kemémmag ~ kemim-mag; nöstimbáran (nyösténkutya, nyöstémmacska, nyöstény nyúl).*

Ellenpéldák: *é : é* szembenállás: *tánygyér; é : é ~ é* megfelelés: *kenyér ~ kenyér; é : é* megfelelés: *acél, bakréta ~ bokréta, belé (belésík, beléköt); bérbécs, cserép (cserépediny, cserépkanta, görbecserép); egér, elébb-utóbb, fekéj, fenék, gallér, gané (leganézam); gáncser, geréble, görénygy, gulusér 'madárfióka'; gyökér (foggyökér); idénn, idétlen, intészkedik, kanapé, karalábé, mekkaréluk, kává, kerék (kerékagy, keréktálp); kés, közép, kújé 'kívül'; levél, málé 'kukoricakenyér'; még, mennél 'minél'; menyét, micér 'feleresztő pamutfonal'; nehéz, öszvér, övé, mekpityéli, pöszméte, pulitéras tojás 'piros tojás'; purdés, seregéj, serény, szekér (szekérderik, szekérfenek, szekérodál, szekérúd, ernyös szekér, göncörszeker); szél, szemét, tehén, ügyvéd, vendég, veréb, vincellér.*

C) Suffixumok előtt: Hosszúak: *faekikné, kőrmem feketije*. Rövidek: *eszít, fejit, felibe, kedvibe, ekivé, eklivé ~ eklivé.*

Ellenpéldák: *elébb-utóbb, öcsém, veséje, dercét, Remetén, csürkére, geréblévé, etté, szettél, egyél, legyé, rengézi, kihérlék, csürhés, kehés a lú.*

D) Suffixumokban: Jelekben: **θ**; Ragokban: *-ért: világi; -ék: alugyík, egyik, főjik, hűjjík, ígjik, írjik 'írjon'; -étek: létítek, mærtítek; -ék: mértik, évittik 'elvették'; -étek: lèjjítek, lessítek; -ék: egyik meg, lessik. Képzőkben: -ék: borítik; -és: csípís, szamárköhegís, kötélődzís (derék); vúsís; -ség: betekís, íritysíg; -ék: aprólik, ázalík; -ég: gombajíg. Rövidek: (ő) aggyík, alugyík, fárdiccsík; csípèltetik; (ők) elárverèltik; csípèjítek; (ők) csípèjítek, hegyezzik; gerèblélís, moslík, hagyatíkazík.*

Ellenpéldák: — Jelek: *jüvék, valék; szedénk; meglelém; (én) aludnék ~ alunnék, bunnék, szünnék 'szónék'; (te) enné, merítné, szünnél 'szónél'; kèlnénk, sepèrnénk; ennétek; lennének; hegyezném; mèrnéd; mèrné; csípèlnénk 'csépelnők'; nyèlnénk; ennétek, mèrnétek; (ők) nyèlnék, vetnék. Ragok: legyék 'legyen'; kentétek; megették, vetették; kennyétek; kennyék. Képzők: szerződés; ragájazsbetekség; öcsémékke; kománé, szakácsné.*

2. Illabiális í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: *fiszfa. De: vetüllő 'vetelő'; vetüllővőgy, vús 'vés'; vúsü.*

3. Hosszú í-zés

A) Függetlenül: a) Hangsúlyos helyzetben: *megdicsíri, íge '3 szál fonal'; megíjedék, íjesmí, megnyílallík, szívárvány, vísít.*

B) Asszociatíve (l, r, j hatás): a) Hangsúlyos helyzetben: *bírka, bírtak 'birtok'; csírke, fírháng, írtás, szílfa, szílva, tiltya; b) Hangsúlytalan helyzetben: pacsírta, sipírla 'gyík'; sudírgó.*

4. Az irodalmi nyelvvel megegyező í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: *bír, bíró (kizsbíró); csík, csíp, híd (hídlás); hí, hízlalam, így, ír, íz, kínlódik, nyírákseprü, nyírfa, píjje van, síkznak, símèj, sín, sír, szí, szín (fásszín); szín (-e); szív (-e); víg (-an); víz, zsír (fűlzsír, rúzsír); í: í szembenállás: csípője, hívuk, ín, torog-gyík; í: í ~ í megfelelés: kígyó ~ kígyó (tarajas kígyó). Mindig rövid az -ít képző í-je: ébalandítyta, èlbusítam, kiegyenesítem, hasonlít, hevítí, segítí.*

T á r k á n y

1. Zárt í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben:

1. é: í szembenállás: *bíko (lebikóزام); bíres, fíl, fíltő 'fíltő'; fimlík, háj-fíreg 'csimaszféle'; fírfi, fírhe megy, fízsek, íg, íhes (megíhezík); íjè (íjeliór); ík, íl, ílet, ípül, ípület, ír (ráír); írez, megírteni, ítel (ítèlhárdó); megíteti, nagyítu, ítvágy, kík (mekkíkült, kíkító, kikkü); kíminy (szabatkímín); kínyes, kír (kócsenkír); kíreg, kíró, kíródík 'kérődík'; kíszít, kítelkedís, lílek (lílegzik, lílegzet); líp (-e); líp (-ett); mír (lemírítek); míreg (mírges, megmírgeledett, megmírgezi);} vízmírítík, mísz ~ mígy; míz (-es, macskamíz); nígy (nítyyszáz); ágynímü, rígen ~ rígen (rígenten); szídiccsítek, szígyèl (szígyentelen); szíp, táltípís, víg (legvíge, évígzi, vígbél); víkan (víkanybél); vín, vír (víres, vírbáj, vírhas); víz, vítek.*

2. *é : i ~ i* megfelelés: *idess ~ ides* (*idesecske, idesapja, idesapám, idesanyám, idezsgyermek, ideskápaszta, idesmamá 'nagyanya'*); *pínszt ~ pinszt; szidül (észidül, mekszidül); tigid ~ tigid; leviteti magát (le vótam vitetve 'le-fényképeztek')*.

3. *é : i* szembenállás: *iccaka, illesztő, ippen, irdemélt, kötőfik, likat vág, pintek, riszeges*.

4. *é : i ~ é* megfelelés: *ipitettem (épit); megirik (kezd érni); kison (későji vetis); kéve (kivibe, kévekötő, alapkéve); risz (része, riszeltetek); széle, (szilinn); véka (félvéka, vikás, nigyvikás)*.

5. *é : i ~ é ~ é* megfelelés: *dil ~ dél (dilelő 'delelő', délelőtt, délután ~ dilután); mí ~ mé; szina ~ széna ~ széna (szénáshøj)*.

6. *é : i ~ i ~ é* megfelelés: *csíp 'csép'; csipél (csépéltem, csipológép)*.

7. *é : i ~ é* megfelelés: *béka (bikanyál); béke (bikimet); felébred (ib-reszt); irkezik ~ érkezek; féle (miféle, mindemfélit, sakfile); bárdahøj (párna-hij, szeme hijja, tajashøj); kip ~ kép; lé (líbe); még ~ míg (mékse ~ mikse); nekü ~ nikü ~ níkü; néni (avónéni, nénéd, nagynínnye ~ nénnye); níp ~ nép (asszanníp); níz (kiníz ~ kinéz, nizi, nízó, hejnizni 'háztűznézőbe); szél; tiszta ~ tészta (kackástiszta)*.

Ellempéldák: *é : é* szembenállás: *ménes, néha, német, répa; é : é ~ é* megfelelés: *én ~ én; é : é* megfelelés: *bé (bébárkalam, bécsapodam, bédugam, béfagy, béfőtt, béhánnya, béházam, béhunnya, bépereli, bépójájuk, béreked, bé-szegi, bétárt, bétevé); béjeg, bél (bélbevaló 'beléverő fonál'; bélfá 'járomrész'; bélpaklas; lámpabél, vagbél, vagbélgyulladás); céгла 'cékla'; cérna, dédapa (déd-nagyanya, dédnagyapja, dédunakát); dér 'hóharmat'; dézsa, éfél, ég (levegőg); éhamra, énekél, értelmes, értetlen, és ~ esik; ész, észak, észrevittük, év (újév); fél (féleszü, félccaka, félsemü, ájtófél); fénykép, éfér, fére, gége, gép 'cséplő-gép' (danológép, gépel 'csépel); géra, hé!, hét (hétfű, hétkéznep [!], natyhét); jég, jérce, kék 'kellene'; kél (fékél, kikél, mekkél); kéne 'kellene'; kés, két (kécce-res 'vegyes gabona'); kéz, léc, léha, lékri 'blúz'; lél ~ lel 'talál'; les ~ les; mécs, mér 'mer'; mész, metéj, né!, nénap, nyég 'nyög'; nyél 'nyel'; nyégérfalvi, nyér, pék, szék (dagasztó székláb, kárszék, kisszék, térvínyszék); szén (szémvonó); téj ~ téj (tэфél, alutté, kizsbárnysus té); téгла, téhøj (téhejez); téka 'falra akasz-tott edénytartó'; tél, térgye (térgyél); tészta, tréfás, véllem (vélle, véllik); vér (megvér); vét 'vet'.*

B) Hangsúlytalan helyzetben:

1. *é : i* szembenállás: *ágyika, babirlevelesen, beszid (besziggye); beszil (ébe-sziltünk); ebíd, egíssig (-es); elig (megelígedett, elígedetlen); megemiszi, emlik-szek, fejár ~ fehér (fehérje 'tojásfehérje'); felesig, fészviny, fűrisz (natyfűrisz); gambajigba, igízet, kevíj, kevés, kikísír (kísírje); kökiny, kössig, készviny, maslik, mellikes kama 'másodkoma'; menedik, nyamarik, penisz, segítkama 'másodkoma'; szamszid, tékiletés, tértint, térviny, tesvir (üdestesvir, unoka-tesvirek); vendig.*

2. *é : i ~ i* megfelelés: *árnyik (árnyikszék); egisz ~ egisz; leginy ~ leginy (agleginy, völeginy); marik ~ marik (marikszedő, ésszég-marik); sövin ~ sövin; szeginy ~ szeginy.*

3. *é : i* szembenállás: *derik (derikszeg, szekénderik); ediny (fejőediny); epliny, fazik, ízik, kéminy, kémmimág, lepiny, pacsik alak, seriny, vőfi, kísir-tetek.*

4. *é : i ~ é ~ é* megfelelés: *fenik (fenékdecka, gatyafenők).*

5. *é : i ~ é* megfelelés: *sötét* (sötítpèj).
 6. *é : i ~ ë* megfelelés: *belë* (belimentek).
 7. *é : i ~ é* megfelelés: *egyëbb* (egyëpká ~ egyëpkó); *kenyir* ~ *kenyér*; *kevür* ~ *kövér*, *madirkó* ~ *madérkó*, *szekér* (szekérderik, szekérodál, szekérrúd, szekírsevin ~ göncölszekér).

8. *é : i ~ é* megfelelés: *Belinyezsbe* ~ *Belényezsbe* (Belényesre ~ Belinyesre ~ belényesi); *kemény* ~ *keminy* (keminszáru csizma); *rasté* (rastiskanta); *tánygyér* (tánygyiragba).

Ellenpéldák: *é : ë ~ ë* megfelelés: *tehén* (tehempásztör); *é : ë* szembenállás: *nyöstënkutya*; *é : ë ~ é* megfelelés: *bërbëcs* ~ *bërbëcs*; *é : é* megfelelés: *acél*, *amég*, *annét*, *bakréta*, *beléakadatt*, *csalamádé*, *csalampádé*, *cserép* (görbe cserép 'kupás cserép'); *egér* (egérfag, pocegér); *elé*, *enyém*, *Érdéj*, *szemfedél*, *fekéj* (gyamárfekéj); *felé*, *gallér*, *gáncsér*, *gané* (leganéjazza); *gerëble* (gerëblélis); *gödér*, *gyükér*, *idén*, *idétlen*, *kanapé*, *karalábé*, *karé*, *karéja* 'rostálja'; *katélikas*, *kávé*, *kerék* (kerékagy, keréggyártó ~ kerékjártó; keréktálp); *kerékkalap*, *könyék*, *körté* (leveskörté); *kötél*, *közép* (középső új); *kurumpé*, *levél* (erëklevel); *lidérc*, *málé* 'kukoricakenyér'; *máséra*, *mellé*, *menyét*, *mesél*, *miszér* 'feleeresztő gyapot'; *móré*, *nehéz* (nehéssig); *öszvér*, *pemét* 'penete'; *pürdé*, *serénye* 'sörénye'; *szemét*, *tenyér*, *ügyvéd*, *veréb*.

C) Suffixumok előtt: Hosszúak: *gyengik*, *kërmem feketije*, *vesije*, *feketit*. Rövidek: *föggüt*, *velöjit*, *ëlibe*, *felibe*, *elibe*, *nevire*.

Ellenpéldák: *gyengëbb*, *kenyért*, *kezét*, *leckét*, *Remetén*, *görbën*, *ëstére* ~ *estére*; *makheréhe*, *fetté*, *jüttél*, *vetettél*, *vitté* 'vettél'; *essél*, *fegygyé*, *kiheréli*, *csürhés*, *kesërnység*, *sërkés* (a feje); *ringéz* ~ *rengéz*.

D) Suffixumokban: Jelekben: (ök) *bélekik* 'belökék'. Ragokban: *-ért*: *címér*, *mír* ~ *mi* 'miért'; *-ék*: (ö) *aggyik*, *dógazzik* ~ *dagazzik*; *faggyik* 'fogyjon'; *mekhibájoggyik*, *írik* 'irjon'; *jüjjik* ~ *jüjik*; *vigyik* 'vegyen'; *-étek*: *csépëltétek*, *ettétek*, *fëjtétek*; *-ék*: *fëjtik*, *fizették*, *hegyesztik*; *-étek*: *mërgjétek*, *nyëjétek*, *tegyétek*; *-ék*: (ök) *feggyik*, *kennyik*, *lëjjik*. Képzőekben: *-dék*: *ajándik*; *-ék*: *maradik* 'utód'; *öltözik*, *zsákmejjik* 'durvább szösz'; *-lék*: *aprólik* 'töportyú'; *ázalik*; *-ség*: *beteksig*, *büdessig*, *erëksig*, *zöccsig* ~ *zöccsig*; *-és*: *csiplis*, *megengedis* 'engedély'; *jevëndölis* ~ *jevëndölis*; *teris* (nyavalyateris). Rövid *i*-vel: *ájjik*, *boldogújik*, *jüjjik* ~ *jüjjik*; *legyik*, *elárvereltik*, *bérendéltik*, *terëdik*; *veteményes*, *dörgis*, *hërgis*.

Ellenpéldák: (én) *irék*, *láték*; (ö) *feküvék*; (ök) *jüvének*; (én) *ketém*, *tevé*; (ö) *tevé*; (én) *adnék*, *alkudnék*, *szünnék* 'szönék'; (te) *esnél*, *jönnél*; (mi) *verekednénk*; (ti) *këlnétek*, *sepërnétek*; (ök) *lëlnének*, *sepërnének*; (én) *enném*, *nyëlném*; (te) *hegyeznéd*; (ö) *kenné*, *nyëlné*; (ti) *fednétek*; (ök) *lëlnék*, *nyëlnék*; *azé* 'azért'; *mé* 'miért'; *pinzér*, *vizé*, *örögökné*, *tengërné*, *ëvitték*, *ették*, *buríték*, *fizetés*, *fényképész*, *kománé*, *emberemé*.

2. Illabiális í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: *kilső*, *fikető*, *fiszfa*.

3. Hosszú í-zés

A) Függetlenül: *csigér*, *megdicséri*, *ige* '3 szál fonal'; *símája*.

B) Asszociatív (l, r, j hatás): a) Hangsúlyos helyzetben: *birka*, *bírcsóka*, *birtak* 'birtok'; *csírke*, (csírkücce); *kiírtya*, *szílva*,

tiltya; b) Hangsúlytalan helyzetben: bibircsó, Esztírkó, lajtíjja ~ rájtíjja 'létra': pacíl, pacsírtá.

4. Az irodalmi nyelvvel megegyező í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: bíró, (kizsbíró); csik (tarakcsik 'torokgyík', csíkás); csípi, híd, hig, hív, hízak, hízlal, ír, iz (ízlelünk ~ ízlünk); kigyó ~ kijas; kín, kínája, nyírfa, nyírakseprű, nyír (nyírógép ~ nyírógép); pipje van, siméj, sín, sír, sírbót, szíj, szín, szív, (-em); szív ~ szí; tiz, vig (víkkedvü); víz (víshójjag, vízkereszt); zsír; é : i szembenállás: gyik, igy, in, kinlóggyík, mezitelen. Mindig rövid az -it képző í-je: árdit, épusztituk, savanyitnak, takarítattam, tanítanak. Kivétel a merit (-ek).

G y a n t a

1. Zárt í-zés

A) Hangsúlyos helyzetben:

1. é : i szembenállás: iccaka, ik, ílet, írez, ítel (vastagítel); megítet, kötőfűk, mireg (mírges, mírgeskigyó, émírgesedik); rígen, ríszeges, szíp (szípanya 'dédanyja'; szípapja).

2. é : i szembenállás: físzkelőüdik, szája szíle 'ajaka'; tígéd.

3. é : i ~ é megfelelés: íg ~ ég (ígjik, igni).

4. é : i ~ ě megfelelés: illesztő ~ ěllesztő.

5. é : i ~ ě ~ é megfelelés: rísz ~ rész (belsőürész, negyedrés); vír ~ vér (véres hürka ~ vires hürka; vérhas ~ vírhas; vérbáj); tiszta ~ tészta ~ tészta).

6. é : i ~ i ~ ě ~ é megfelelés: píntek ~ pĕntek (natypíntek ~ natypĕntek).

7. é : i ~ i ~ é megfelelés: ídes ~ édes (ídesalma, ídesanyám ~ édesanyám; édezsgyermek ~ idezszyermek; ídeskáposzta ~ édeskáposzta; apróídes lörte); fil ~ fél (filek; fíj ~ fij); níz ~ néz (kinéz ~ kiníz; níz neki 'jósol, ráolvasással gyógyít'; megnízi, nízó 'javasasszony'; jánynízőü ~ lánynézőü).

8. é : i ~ é megfelelés: bika ~ béka (bikája 'karizma'; bikanyál, varanygyazsbika); csípél (cséplés, cséplőgép ~ csíplőgép); dıl ~ dél 'Mittag, Mittagessen' (délelött, délután ~ dilutánn); éj (íjĕ-nappal, íjeli ör); ípít ~ épít; ráír ~ ráér; érik (megírík, félírt, árpávalóírőü, eperírőü 'körtefajta'); ítvágy ~ étvágy; írhe ~ férhe (megy); kik ~ kék (kíkfejtőü, kékkő, kikütőü); kíp ~ kép; kír ~ kér (kírőü ~ kérőü; kéreget ~ kireget); kíso (későji vetés); készit (kiszül a halálra); kive ~ kéve (kévekötő, válkive 'a legalsó kéve a keresztben'); lélek ~ lélek; lép (líptek ~ lépeget); mísz ~ méssz (émíssz); nígy (nítyszáz, nitykerékkél megyünk, néccér); rípa ~ répa; szídül (élszédül); szína ~ széna (szénáskért ~ színáskért); színafélhányójuk, színamúra); víg (vígbél, végrehajtóü, végrendelet, utóüvígre); víkany (vékonybél ~ víkanybél); vín (vénlány ~ vínjány; vínassanyra).

Ellempéldák: é : é szembenállás: éfél; é : é megfelelés: bé (béfájja, béfedi, béhantóják, béperél, bérója); béget, béjjeget, béke, bél (bélbevalóü 'beléverő fonál'; bélfá 'járomalkatrész'; bélhurut; pirozsbélü 'körtefajta'; lámpabél, vagbél, vastagbél); megbénul, bér (bérezsgazda); cékla, cérna, dédannya, dédapja, dér, dézza, érdemél, ég (-re); éhes, éhenn, élőü -in, (éléskamra); én, ének (-él); ér (aranyér); érce, észak, év (újév); ért (megért); nagyétü, féd, fél (félboland,

félelresz, félkezű, félszemű, félzöld, ajtófél; fénykép, lefényképeztetű, fére (fére beszél); férj, fésű ~ fűsű (fésülkedik ~ fűsülkedik); fészek, gége, gémeskút, géra, hégèj 'héhel'; (hégejezek); héj (szemhéj, tojásbéja); hét (natyhét); jég (jég-eső); kél (félkél ~ félkél; kikél, mekkél); kémény, kén 'ken'; kényszervágás, kéreg, kérödzik, kés (érvágókés, meccökés); két (kéccáz, kécceres); kéz (kézellöű, jopkéz); lé, léc, lék, lékcsű ~ lékcsö; gége, lél, lép (-e); lés, mé 'meh'; mécs, ménes, mér 'mer'; mész (meszet); métèj, méz, nékül, néma, német, néném, nép (násznép, névnap); nyél ~ nyél; nyér 'nyer'; pék, pénz, prés, rés, rétes, sérelem, meksért, sétáltat, széd, szék (gyalokszék, karosszék); székèj, szél (szél érte); szén (szémvonó, hót-szén); szét (szétpiszkálja); té (kizsbörnyus té); tégl (téglafal); téka, tél (télpèrgament 'körtefajta'); baromvásártér, térgy (térgyekalccsa); tézsla, véd (cipöűvédöű); véka (félvéka); vér ~ vér (megvér); vész (dögvész); vét 'vet'; vézna, zsémbes.

B) Hangsúlytalan helyzetben:

1. é : i szembenállás: beszid, ebid, egissiges, megemiszi, emlékszek, kemímmag, kísírte (bekísírtik); moslík, pocsikálnak, seriny 'gyors'; tenyiszi.

2. é : i szembenállás: fejedín, parasztediny 'mázolatlan cserépedény'; egisz, elig, epliny, fazik (mosófazik); fűrisz, megigizi (igizet); íntiszkegyik izik, szeginy ~ szegin.

3. é : i ~ é ~ é megfelelés: beszil ~ beszél ~ beszél (beszillöégp).

4. é : i ~ é megfelelés: lepiny ~ lepény (lekváros lepény).

5. é : i ~ i ~ é megfelelés: leginy (leginygyüllis, aglegény, vöülegin).

6. é : i ~ é megfelelés: bokréta (bokritával); fejár (fehérnemű, fejárólva, szeme fehérje, tojás fehérje); felesig ~ feleség; kevés ~ kevés; sötét ~ sötét; szomszid ~ szomszéd; természet ~ természet; tesvérek ~ tesvirek (unokatesvérek, mostaha tesvirek); vendíg (vendégrúd).

7. é : i ~ é megfelelés: derik (derékáj, derikszeg); egyéb (egyébüt, egyibbü); fösiny ~ fösény; kemény ~ kemény (keményszáru csizma, keményedís); marik ~ marék ~ marok (marikszedö, marikverö); másképp ~ máskipp; penészes ~ penészes; rostáj ~ rosti (rostit); törviny ~ (törvénszék).

Ellenpéldák: é : é ~ é megfelelés: kenyér ~ kenyér. é : é szembenállás: mífèle; é : é megfelelés: acél, árnyék, belé, Belényezsbe, csalamádé, cseléd, cserép (cserépkanta, görbecserép); egér, érsény, fedél (szemfedél); gyomörfekéj, félhérc, fenék, gáncsér, gané, geréble, göré, gödér, gyökér, idén, idéllen, kanapé, kandér, karalábé, karél, kévé, kerék (kerékagy); kolompér, kökény, könyék, kösség, kösvény, kötél, kövér, közép, kukorékol, levél (falevél); lidérc (lidércnyomás); málé 'kukoricakenyér'; menyét, nehéz, nyomorék, ölég, pemét 'penete'; pöszméte, sörény, sövénykért, szálvéta, szekér (szekérderik, szekérkötölánc, szekérodál, ekkösszekér, göncölszekér): szekrény, szeméjesen, szemét, szeszéjes (szeszéjeskeggyé); tányér (fültányér); tehén, tenyér, töűcsér, ügyvéd, veréb, vincellér, vöűfény.

C) Suffixumok előtt: Hosszúak: Ø. Rövidek: fejít, gyérmeküt, kedvibe, ölibe, nyélvivél.

Ellenpéldák: körmem feketéje, megénk, kemencét, pecsenyét, medencének, szöttél, vettél, egyél, essél, mekpütékészte (a kakas a tyúkot); kiheréli, csürhés, kehés (a ló); micés 'pamutos (vászon)'; tuskézsdisznóv.

D) Suffixumokban: Jelekben: Ø. Ragokban: -ék: (ö) hevérik, pászájik, száncsík, szöjjik; -ék: (ök) kidiszitették, megöltik, megütették. Képzök-

ben: *-lék: ázalik; -ség: betekség, büség, gyönyörüség, irítység, melekség; -és: fértőzés, geréblélis, hűtis.* Rövid *i*-vel: *aggyik, ájjik, dagaggyik, híjjik, romlaggyik, szalásájjik; elárvereltik, megbecsültik, kentik; vessitek; gombajig, veressig, bárám-béllis, vűsis.*

Ellenpéldák: (én) *belényulék, szedék; (ő) tevé; (ők) szedék; (én) adnék, aludnék, bújnék, ugórnék, vónék; (te) ennél ~ enné; esnél, sepénnél; (mi) mennénk, sepénnék, verekednénk; (én) lesném, szönném; (te) lèlnéd, szednéd, szönnéd; (ő) enné, lèlné, szönné, tenné; (mi) fednék (a házat); szönnénk, vetnénk; (ti) fejnétek, lesnétek; (ők) fednék, lèlnék, lesnék; álkuggyék, igyék; fejtétek, fettek; fejték, fettek; fegyétek, fėjétek; kössék, lèjjék, sepèrjék; azér ~ azé; pinzér; szakadèk; rozbetekség 'vérba]; bőűség, hőűség; hőűsés, kelés, vetés; nõvèsű; tanítóűné; szekéré.*

2. Illabiális *i*-zés \emptyset

3. Hosszú *i*-zés

A) Függetlenül: a) Hangsúlyos helyzetben: *csicsár-gattya* (a fogát); *megdícséri ~ (megdícsíri); íge '3 szál fonal'; szívárvány ~ szívárván; hastífuszás, vídám.*

B) Asszociatív (l, r, j hatás): a) Hangsúlyos helyzetben: *bírka, bírsálma, bírtok, csírke, fírháng, írtás, nyírkos, szílfa, szílkébe, szílva (kőkényszílva, pirosszílva, ringlóűszílva); tiltya; b) Hangsúlytalan helyzetben: kopíltengeri, kismadírko, pacsírtá, rájtíjja.*

4. Az irodalmi nyelvvel megegyező *i*-zés

A) Hangsúlyos helyzetben: (törvimbíróű) *bíróű; címèr, csík, csípi, csípeje 'csípője'; gyík (torog'gyík); hí, híd, hídlás, híg, hízlal, hízó (hízódísznó); ír, íróű 'köpülés után visszamaradt tej'; íz, ízik, kígyó, mekkínájjá, kínlóűdik, nyírfa, pípés, fensík, síkóűznak 'jégen csúszkálnak'; sín, sípóűka 'fűtyűlő'; sír, sír (-ba); szí, nadrákszíj, szív (szívba)]; víz (vízimalam, vízkereszt, vízmérték, árvíz, szenesvíz, talájjíz); zsír; *i : i ~ i* megfelelés: *szín (gesztenyeszín); i : i* szembenállás: *igy, lápszárin, innye.* Mindig rövid az *-ít* képző *i*-je; pl. *ásít, fészít (feszítőűfa); tüzesít.**

Cluj — Kolozsvár

MÁRTON GYULA

Состояние иканья в долине реки Кришул Негру

Венгерским говором в долине реки Кришул Негру автор занимался уже и в более ранних своих работах (см. сноску 2). В данной статье он изучает иканье в названном говоре с точки зрения более частой по отношению к литературному языку встречаемости звука *i* вместо литературного *é* и перечисляет слова, в которых это явление встречается.

Из одиннадцати сел в области говора в качестве обследуемых было избрано четыре самых типичных, в которых автор собрал данные вопросительным методом языковых атласов.

В первой части работы на основе специальной литературы и собранных им материалов он дает общую оценку особенностям и интенсивности иканья на данной территории. Отмечает: самое частое явление здесь закрытое иканье, т. е. звук *i*, появляющийся на месте звуков *é* литературного языка *szép ~ szíp, kék ~ kik, néz ~ níz* и др.). Спорадически встречается т. н. нелабиальное иканье *főkötő ~ fikető*, а также долгое иканье *biztosan ~ biztosan*. Кроме них во многих словах, конечно, выступает звук *i*, подобный звуку *i* в литературном языке *hid, ír* и др.).

Распространение данных автор изображает в статистических таблицах и одновременно указывает и на то, как старое иканье оттесняется на второй план, как оно уступает произносительной норме литературного языка. Этот переход может быть показан не только количественно, но и качественно: диалектное иканье, приближаясь к *é*канью литературного языка, создает вариант *é̃*, стоящий между двумя звуками.

Сила иканья на данной территории вообще средняя, т. е. количественно оно не достигает степени иканья, наблюдаемого в области Бихар. Во второй части работы «Перечень данных» автор рассматривает данные об иканье в обследованных четырех поселках (Реметя, Йоаниш, Тэркоая и Гинта — все они находятся в провинции Кришана РНР).

Примеры распределены на четыре группы соответственно появлению звука *i* в ударяемом, безударном, предсуффиксальном слогах или же в суффиксе. После примеров даются и контрпримеры.

ДЬ. МАРТОН

